

V opozici

V rámci příběhů bezpráví, a mnohdy snad i nad jejich rámec, máme možnost ve škole besedovat s lidmi, kteří se nedali komunistickou ideologií ošálit a vzdorovali jí, ať už ozbrojeným odbojem, či nenásilnou formou odporu v mezích státních zákonů. Chápu a souhlasím s tím, že proti-totalitní a proti-demagogická výchova do středních škol patří. Považuji otázky, které jsou skrze podobné debaty a přednášky nastolovány, za nezbytné k promýšlení a jejich zahrnutí do pomyslného myšlenkového systému uvažování nad „světem“ a nad „událostmi“ za více než užitečné – důvodů je k tomu mnoho, přestože už ten primární, a sice „naučit se nahlížet problém z několika stran a příčin a přicházet na to, jak jej lze promítnout do dnešního života a světa a proč působí tak, jak působí; jak uvažuje člověk, který tak a tak koná“ by bohatě postačil. Po letošní besedě s paní „xy“ se vody na naší škole natolik zčeřily, že každý měl názor (den nato i názor na názor všech ostatních), a studentská společnost byla jen krok od nošení placek se svým favorizovaným postojem. Nepovažuji ani tak za důležité, k jakým odpovědím se studenti dobírali, jak velkou část jejich výsledku tvořily emoce a předsudky a případně jak moc se po besedě změnil jejich náhled na otázky, jako jsou „Je rozdíl ve smrti člověka v uniformě a bez ní?“, „Je ospravedlnitelná vražda několika lidí za záchranu jednoho života?“, „Kdo všechno byl součástí takzvaného ‚systému‘ a kdo byl proti? Jen ti, kteří také přímo nasazovali krk?“ – za mnohem důležitější považuji fakt, že se na naší škole podařilo nenuceně vytvořit z faktů a událostí otázky, přijmout historii nikoli v její danosti a „hotovosti“, nýbrž v jejím „tázání se,“ v její nejednoznačnosti a nastolit všechny otazníky týkající se tématu jakožto žhavé a diskuze hodné téma.

Brzy poté, co horké debaty ochladly, jsem přemýšlela nad tím, že jsem nikdy nepotkala nikoho, kdo by stál – co se týče naší totalitní minulosti a všeho s ní spojeného – mně samé v opozici. Jistěže, ve škole a na různých akcích mimo školu se setkávám s lidmi, se kterými nemohu plně souhlasit, ztotožnit se s nimi nebo můj způsob vidění světa není schopný ospravedlnit jejich činy, a snažím se je spíše pochopit než chápat jako vzor. Často se jedná o velmi kontroverzní osobnosti, které si pevně stojí za svými názory a činy, byť je to pro mě obtížně pochopitelné. Jenže vždy jde o lidi, kteří stáli na té správné straně barikády! Ať už šlo o „komunisty“ z přesvědčení ve čtyřicátých letech, o partyzánské odbojáře v letech padesátých, nebo chartisty, vždy kladli své činy do obdobného filozofického rámce: Věřili, že to, co dělají, je správné, i když mnohdy ve stylu „účel svěť prostředky“, a přestože mnozí svých činů později litovali. Při každé besedě jsem vždycky stála před danou věcí – dnes je samozřejmě každý na straně ne-komunistů, podobně jako dnes asi každý student souhlasí s tím, že Stalin a Mao byli vrazi. Nutně ovšem musí existovat vždy zrcadlový obraz disidentů a hrdinů – jako ti, proti kterým stáli.

Proč jsem nikdy v životě nepotkala (bez ohledu na to, kým je dnes) komunistu? Tak jako v debatách poznáváme veterány, disidenty-umělce, odbojáře, exilové vlastence? Diskutujeme

vždy jen s lidmi, kteří stáli v opozici. Nikdy jsme se – byť „naoko“ a „hrou“ – v této dějinné opozici neocitli sami. Přestože by nám to mohlo představit nedávnou historii z druhé strany, jaksi „zevnitř“, a zastavit se nad tím, proč tolik lidí uvěřilo v „beztrždní ráj“ a jak mohla tak obrovská masa bez výčitek likvidovat své sousedy, známé, příbuzné – všechny tyto tváře totalit a diktatur známe jen prostřednictvím knih, dokumentů, archivů, nikoli jako opravdové živé připomínky, tak jako „opozici“. Zdálo by se, že školy jsou apolitické, že mládež je zmanipulovatelná a neumí si třídít informace a názory, že bývalí nebo současní komunisté jsou nebezpeční. Mám ovšem pocit, že problém leží mnohem hlouběji. Obávám se, že tak jako do škol chodí debatovat bývalí političtí vězni nebo exiloví disidenti, případ debatujícího komunisty neexistuje. Totalitní režim, zdálo by se, zůstane jen teoreticky a v paměti, o vině a odpovědnosti lze spekulovat jen na akademické rovině. Připusťme na moment, že ke každé této teoretické rovině existuje její (taky teoretický) opak, byť nic není černobílé a škatulkování lidí obzvlášť: Téměř románovým odbojářům a letcům po válce stojí protikladem, alespoň myslím, takový člověk, který býval upřímným, přesvědčeným komunistou a věřil, že Lenin a Marx byli hrdinové. Ve jménu strany posílal lidi do lágrů a pod praporem komunistické utopie dělal všechno, co dělal. Takový člověk, pokud to myslel opravdu a svou marxistickou „víru“ nepředstíral kvůli moci, se nakonec se stranou obvykle rozešel – a přidal se do „opozice“. Později – alespoň podle pamětníků, už každý věděl, proč se ztrácejí lidé a že utopie za cenu prolité krve není možná. Takový případ by nám asi mohl vyprávět o tom, jak snadné je v životě udělat chybu. Ale ne o tom, jací jsou lidé, kteří mají zaslepené oči z touhy po vrcholu. Mohl by nám vyprávět o tom, jak lákavé je udržet se u moci, obzvlášť pokud je cenou za „správné jednání“ ztráta všemožných výhod, případné vězení, smrt, vyčlenění, exil, chudoba. Jenomže všichni bychom dobře věděli, že pro toho člověka je, stejně jako pro ty, kdo byli v opozici od počátku do konce, nemyslitelné užívat si výhod a klidu za cenu perzekucí a poprav spoluobčanů, kteří se vlastně ničím neprovinili. Právě tu totalitní hrůznost komunismu v jeho jádru by nám tudíž asi nepřiblížil, byl-li by vůbec schopen vyprávět o tom, jak jednoduše se stal komunistou, když nakonec vystoupil. Nebo jinak řečeno, asi bychom se spíše snažili pohlédnout do tváře oné dávné – a po všech zkušenostech nám už absurdní – víry v moderní utopii než v debatě hájit demokracii.

Mohli bychom si pozvat komunistu, který tohle všechno věděl, ale rozhodl se stranu „zlepšit zevnitř“; to jsme zejména v letech šedesátých: Byl by opakem zahraničních novinářů, nakladatelů nebo českých umělců, profesorů, kněží a mnohých dalších, kteří byli nuceni žít jako chátra a zločinci. Jenže pokud „zlepšování zevnitř“ nebyla zástěrka a předstírání sám sobě pro klid svědomí, byl tento druh vyhozen po roce 1968 a přidal se, když už ne k opozici, tak alespoň k mlčící šedé zóně a se zatnutými zuby čekal na konec režimu. Takový člověk by nám mohl vyprávět o tom, že zlepšovat zevnitř režim není možné, že diktatura s lidskou tváří je absurdní přetvářka a že komunismus bez lidské tváře je jednoduše režim nelidský. A že od dob pražského jara a akčních zákonů si nepřál nic jiného než pád režimu.

U disidentů, které dnes pozorujeme a vidíme nejčastěji – tedy převážně u disidentů sedmdesátých a osmdesátých let –, to už není tak zřejmé. Tady už nešlo o to, zachránit si holý život, tady šlo především o výhody. Za malý ústupek svědomí – zkrátka přidání se k oněm soudruhům – mohl člověk studovat, vydělávat příjemné peníze a jezdit na dovolenou jinam

než na Lipno. Tady už narážíme na TEN typ, ať jsme se mu mohli pokoušet vyhnout v dřívějších érách režimu. Ocitli jsme se v době, kde už straně nekryjí (pomyslná) záda věřící leninisté a upřímně bojující proletariát, ani „humánní komunisté s lidskou tvář“i, ani zabeďněnci, kteří si zvěřstva a zmatku nevšimli. A odhaluje se nám ten pravý důvod, proč nikdy na besedě nemůžeme potkat „soudruha“. Takovýchto totalitářů je hojný dostatek – problém je ovšem ten, že jednoduše nejde o komunisty. Pokud bychom si pozvali takového onoho člověka, pravděpodobně by se hájil tím, že komunismu nikdy nevěřil, ale proč by se chvílku, tak jako všichni ostatní, nemohl taky slunit na vrcholu, mával by citáty z Vladaře a heslem „on si začal“ a nechápal by, proč nám má co vyprávět o tom, co se stalo dávno a byl to drobný, pro tu dobu typický omyl. Že přeci oni sami nikoho nezabili, a rozhodně neměli radost z toho, že disidenti sedí ve vězení, ale koneckonců to byla jejich volba. Dnes je skvěle nebýt komunista, a proto jsou tu tito zapálení demokraté. Neumím si představit, že by k nám na školu přišel někdo schopný takové reflexe, aby uznal, že svůj blahobyt vyměnil za udávání známých, za pokrytectví ve veřejném i soukromém životě a držel systém nad vodou (byť s pomocí zbytku komunistické masy) – a zároveň byl tímto typem komunisty. Nejde totiž o komunistu, ale o – moderním výrazem řečeno – oportunistu neboli – řečí lidovou – vyčůráňka. Komunisté schopní hluboké sebekritiky a jakéhosi upřímného vědomí a svědomí totiž už v těchto letech dávno představovali (většinou) opozici. A ti, kdo se ke komunismu přidali v době, kdy už vůbec nešlo o jeho ideu, ale o jeho moc, by se byli přidali úplně stejně k nacionalistické diktatuře nebo ke stranické parlamentní demokracii.

Právě proto s námi tento druh člověka nemůže diskutovat o poučení se z minulosti, o nahlédnutí do podstaty totality – protože tu nejde o minulost. Zatímco opozice totality je svým způsobem historií, tak jako určité formy komunismu, jádro oné totality máme trvale na očích – lidi apatické, duté, prázdné. Ve veřejném prostoru, ve škole, kdekoli. Lidmi, kterým nejde o myšlenky, o ideje, o člověka – nýbrž o moc, o výhody, o bohatství, se to v dnešním světě hemží úplně stejně jako v letech pozdního bolševismu. Není nutné si je zvat na besedy do školy, a to z důvodů, o kterých jsem mluvila na začátku. Není nutné si je zvat do školy.

Jinými slovy, disidenty z dob tvrdého komunismu, hrdiny, s jakými se setkáváme na besedách ve školách a v knihách, se v demokratickém zřízení nestaneme. Podobně si můžeme velmi vážit anglosaských rytířů nebo samurajů, ale jejich vzor nám pomůže jen na velmi malém množství životních rozhodnutí. S největší pravděpodobností nebudeme stát před volbou „zapřít své svědomí nebo život,“ popřípadě před volbou emigrovat nebo ne. Ale naopak mnohokrát už jsme stáli, a ještě budeme stát, před volbou let právě sedmdesátých a osmdesátých – zda je lepší dělat ústupky a užívat si bonvivánsky života, nebo uvažovat o svých rozhodnutích z „disidentské“ perspektivy a zajímat se o lidi okolo nás stejně jako o sebe a neignorovat možnost slušnosti a správnosti jednání. Tomu nás mohou učit mnohem více tito než postavy z válečných let – nám tolik vzdáleně romantické. V demokracii se můžeme podobat především těmto odpůrcům režimu. Stejně jako těmto komunistům. Spíše jde o nicotné ideje a malé volby a malé bitvy s malými ústupky nebo malými znevýhodněními a malou pomocí jiným, mnohem více než o obětování života.